

Modern Conceptions of Regional Economy Clusterization

Iryna Lysenko

Department of Finances, Chernihiv State Technological University, UKRAINE, Chernihiv, Shevchenko, street 95, E-mail: lysenko_iren@ukr.net

For today, one of the major conditions of our state high level competitiveness as well as innovative development providing is the realization of measures directed to the effective use of present resources of a region and its innovative investment potential. One of the ways of accelerated regional economic development is the cluster approach which efficiency is evident both in the world economic practice and in the domestic experience.

Introduction of the European model of socio-economic transformations, increase of people's standard of living, acceleration of system reforms, create pre-conditions for activation of innovative activity in Ukraine.

The economy growth of the industries within the economy of the country depends on the level of innovative development and co-operation between the state bodies, local self-government agencies and business. The cluster model should be considered as one of the existing regional development innovative systems.

The conception of clusterization, proceeding from the state of economy and the necessity of its modernisation, contains particular ways and mechanisms of the territorial industrial clusters development in Ukraine. The clusters are one of the conditions of domestic economy competitiveness increase and private-state partnership mechanisms intensification aimed at substantial growth of welfare and living standard.

Ukraine has neither sufficient practical experience of cluster management nor proper normatively legal bases. The great potential of clusters is confirmed by both foreign experience in cluster planning and the practice of initial clusterization attempts and efforts in Podillya, Carpathians, Polissya, Sevastopol, and other regions. It proves the reasonability and actuality of such forming of partnerships, networks, clusters, and megaclusters based on the collaboration of government, public organizations, regional industrial parks, business associations, and all physical and intellectual potential of the territories and regions. This practice requires all-round state support aimed to the propagation of the Conception to other directions of economic development in all regions of Ukraine.

Сучасні концепції кластеризації економіки регіонів

Ірина Лисенко

Кафедра фінансів, Чернігівський державний технологічний університет, УКРАЇНА, м.Чернігів, вул.Шевченка, 95, E-mail: lysenko_iren@ukr.net

Проаналізовано основні підходи до визначення кластерів, а також можливість впровадження сучасної кластерної концепції для підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів.

Ключові слова – концепція, кластер, мережева структура, економіка регіону, конкурентоспроможність.

I. Вступ

В сучасних умовах глобалізації та посилення міжнародної конкуренції, економічний розвиток України стає більш залежним від здатності кожного регіону забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності як в середині держави, так і на світовому ринку.

Значні зміни, які відбуваються в результаті стрімких темпів науково-технічного прогресу, пошкваллення інноваційних процесів, зростання конкурентоспроможності регіонів та держави, вимагають сучасних ефективних підходів до соціально-економічного розвитку регіонів України.

Слід зазначити, що для України принципово важливим та одним з найактуальніших на сьогодні є питання підвищення конкурентоспроможності як регіонів так і всієї держави.

Проте як свідчать дані рейтингів і значень індексів глобальної конкурентоспроможності країн світу «The Global Competitiveness Report 2010–2011» Україна зайняла 89-ту позицію серед 139 країн, опустившись на 7 позицій порівняно з результатами попереднього року. Після періоду відносної стабільності рейтингу в 2006–2008 роках (69, 73 і 72 місце, відповідно) Україна значно погіршила свої позиції.

На сьогодні, однією із найважливіших умов забезпечення високого рівня конкурентоспроможності нашої держави, а також процесу інноваційного розвитку є здійснення ряду заходів, які будуть спрямовані на ефективне використання наявних ресурсів регіону та його інноваційно-інвестиційного потенціалу. Одним із засобів прискореного економічного розвитку регіонів є кластерний підхід, про ефективність якого свідчить як світова господарська практика, так і певний вітчизняний досвід.

II. Виклад основного матеріалу

В останні роки кластерні утворення стали основою конкурентоспроможності багатьох країн світу. Зокрема більшість країн Західної Європи розробили ту або іншу кластерну стратегію, яка справляє вирішальний вплив на процеси посилення

конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. Переважна більшість як вітчизняних, так і зарубіжних економістів стверджують, що регіони, на території яких утворюються кластери, стають лідерами в розвитку економіки держави.

Кластерна концепція набула якісно нового практичного значення ще на початку 80-х рр. XX століття, перетворившись на головний елемент економічної та інноваційної політики розвинених країн світу, а кластерні ініціативи отримали статус ефективних інструментів підвищення конкурентоспроможності національних економік.

Слід зазначити, що кластерна модель виробництва сприяє підвищенню національної та регіональної конкурентоспроможності, розвитку інноваційного потенціалу, а також активізації діяльності малого та середнього бізнесу.

Одним з найважливіших показників діяльності кластерів є їх висока конкурентоспроможність на світовому ринку. Тому кластерний розвиток країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Крім того, кластери являють собою комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкурентну боротьбу в інших.

У країнах-членах ЄС кластеризація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів та держави.

Наприклад, економіка Фінляндії повністю кластеризована і в ній виділено 9 кластерів, а економіка Нідерландів розбита на 20 "мегакластрів", на основі функціонування яких визначені пріоритети інноваційної політики держави.

У Данії функціонує 29 кластерів, в яких беруть участь 40 відсотків усіх підприємств країни, які забезпечують 60 відсотків експорту, та розробляється концепція кластеризації. В Австрії діють трансграничні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, активізувались зв'язки з Францією та Великобританією. Розроблена політика стимулювання розвитку зв'язків між дослідними інститутами та промисловим сектором, знижені регуляторні бар'єри в інноваційних програмах, формуються центри конкурентоспроможності.

У Німеччині створено промислові кластери, а в Словенії прийнято стратегію зростання конкурентоспроможності промисловості та розроблено програму національного розвитку кластерів.

У Росії використовується кластерний підхід при розробці регіональних стратегій розвитку. Процеси кластеризації спостерігаються в багатьох регіонах Росії.

В Україні в цілому сформовано законодавство, яким визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств та наявні передумови для формування нових виробничих систем (кластерів) в різних сферах господарської діяльності, однак не

сформульовано поняття "кластера", не визначено його види та заходи щодо створення кластерів в Україні.

Розвиток кластерів в регіонах України в період з 1998 по 2006 роки суттєво розширився, зокрема вони були сформовані в Хмельницьку, Луцьку, Львові, Житомирі, Івано-Франківську, Рівному, Херсоні, Севастополі та інших містах. У більшості регіонах держави проведено кластерні дослідження і запроваджуються сучасні ефективні форми об'єднаних суб'єктів господарювання.

Для нашої держави, кластеризація є одним із шляхів виводу економіки України та підтримки її на належному рівні в системі світових господарських відносин. Але основна проблема полягає у тому, щоб шляхом структурної перебудови виробництва забезпечити координацію діяльності усіх ланок технологічного ланцюга і залучити великі фінансові ресурси з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів та держави, а також внутрішні та іноземні інвестиції, створити нові підприємства, сприяти інноваційному розвитку регіонів.

Проте, не зважаючи на зростаючий інтерес до нових виробничих систем та здійснену низку заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності України та її окремих регіонів, кількість кластерів в Україні збільшується повільно. Це обумовлено наступними факторами:

- відсутність законодавчо-нормативного визначення "кластера", його видів, комплексу заходів щодо створення кластерів в Україні;

- відсутність достатнього інформаційного забезпечення створення та функціонування кластерів в Україні;

- недостатня зацікавленість малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи;

- невеликий досвід функціонування кластерів в Україні;

- відсутність інвесторів у зв'язку з інвестиційної непривабливістю регіонів.

Необхідно зазначити, що існує багато поглядів як зарубіжних, так і вітчизняних вчених на визначення поняття кластер.

Найбільш поширеним визначенням кластеру є визначення Майкла Портера: „Кластери - це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками [3].

М. Войнаренко дає своє визначення кластеру: «Це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою

підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону» [1].

В свою чергу С. Розенфельд підкреслює, що кластери повинні мати активні канали для бізнес-транзакцій, діалогу та комунікації. «Без активних каналів, навіть критична маса відповідних фірм не є місцевим виробництвом або соціальною системою і, таким чином, не функціонує як кластер» [4].

Відомий український науковець у сфері кластерних утворень С. Соколенко дає наступне визначення: «Кластер - це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня» [5].

Тобто слово “кластер” має багато тлумачень, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів (складових часток) у єдине ціле для виконання певної функції, або реалізації певної мети. Отже, виходячи з існуючих кластерних концепцій, можемо надати власне визначення кластерного утворення.

Кластер – це група географічно локалізованих, взаємопов'язаних компаній, постачальників сировини, обладнання, спеціалізованих виробничих послуг, інфраструктури, науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів та інших організацій, які діють в спільному напрямку, для досягнення конкретного економічного ефекту, що посилюють конкурентні переваги окремих компаній і направлені на створення інноваційної конкурентоспроможної продукції.

Крім того, виділяють наступні види кластерів:

1. Виробничі кластери – це об'єднання підприємств, що здійснюють виробництво продукції (і супутніх послуг) шляхом виконання складальних операцій (наприклад підприємства автомобілебудування, авіаційної промисловості, суднобудування, інших галузей машинобудівного комплексу, організації будівельної галузі і виробництва будівельних матеріалів), а також об'єднання підприємств, які належать до хімічної, целюлозо-паперової, металургійної галузей, а також сільського господарства, харчової промисловості тощо.

2. Інноваційно-технологічні кластери — це об'єднання географічно локалізованих підприємств, що пов'язані виробничими зв'язками з метою створення інноваційної продукції та надання послуг суб'єктам інноваційної діяльності.

3. Туристичні кластери - формуються на базі туристичних активів регіону і складаються з підприємств різних сфер, пов'язаних з обслуговуванням туристів, наприклад, туристичних операторів, готелів, сфери громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств та інших.

4. Транспортно-логістичні кластери - включають в себе комплекс інфраструктури і компаній, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні і

доставці вантажів та пасажирів. Кластер може включати також організації, які обслуговують об'єкти портової інфраструктури; компанії, які спеціалізуються на морських, річних, наземних, повітряних перевезеннях; логістичні комплекси та інші. Транспортно-логістичні кластери розвиваються в регіонах, які мають значний транзитний потенціал.

Впровадження кластерної стратегії надасть регіону велику кількість переваг та можливостей. Очевидною перевагою є можливість для бізнесу, влади та навчально-освітніх закладів працювати спільно над зміцненням місцевої економіки. Така співпраця призводить до більш ефективного використання громадських та приватних ресурсів і допомагає розвивати потужні та динамічні кластери. Кластерна стратегія може також допомогти у вирішенні критичних питань у сфері трудових ресурсів та залучення капіталу, планування та розвитку технічної інфраструктури, розвитку громадських ініціатив.

Промислові кластери можуть розвиватися та процвітати тільки за тієї умови, якщо соціально-економічна політика створює середовище, сприятливе для розвитку бізнесу. Місцева адміністрація повинна діяти в інтересах місцевого бізнесу та розвивати політику, спрямовану на залучення та зміцнення підприємницьких структур. Самі підприємці повинні мати можливість впливати на формування місцевого законодавства, пріоритетом якого стало б покращення середовища для розвитку бізнесу та створення нових підприємницьких структур.

Місцева влада може ідентифікувати кластери через дослідження економіки. Втім, влада не створює кластери і не повинна брати на себе лідируючу функцію по відношенню до кластеру. Замість цього, функція місцевих органів влади має полягати в сприянні проведення зустрічей членів кластеру, проведенні дослідження з метою надання допомоги кластеру в самовизначенні та формуванні, та в реагуванні на пріоритети кластеру шляхом надання відповідної допомоги.

В процесі впровадження кластерної стратегії необхідним є прояв тривалого лідерства як з боку місцевої влади, так і з боку бізнесу. Лідерам галузі потрібно визначити пріоритети кластеру. Лідерство з боку влади полягає в забезпеченні своєчасного реагування на потреби галузі та визнанні пріоритетності кластерів.

Крім того, виконання концепції кластеризації на регіональному рівні дасть змогу:

- прискорити створення інноваційних та регіональних промислових кластерів;
- кластерів, об'єднання малих та середніх підприємств у ділові мережі, а також формування регіональних кластерів підприємств та інституцій;
- підвищити конкурентоспроможність підприємств, регіонів;
- забезпечити розвиток підприємницької та інституційної інфраструктури;

– прискорити розвиток інноваційного сектору економіки за рахунок розробки і впровадження інноваційних моделей розвитку;

– поліпшити інвестиційну привабливість регіонів розташування кластерів та забезпечити зростання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;

– збільшити експорт товарів і послуг та взаємопідтримку при укладанні міжнародних контрактів;

– підвищити ефективність системи підготовки кадрів для потреб економіки;

– забезпечити інформаційно-освітню діяльність в галузі кластерного розвитку.

Крім того, значний внесок в розвиток кластерів відіграє соціальна інфраструктура. Вона допомагає забезпечити обмін технологіями та знаннями, які посилюють кластер і забезпечують його подальший розвиток. Успіх Силіконової долини, на ранніх стадіях її розвитку, тісно пов'язують саме з соціальною інфраструктурою.

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток кластерів залежить від декількох ключових факторів, які включають в себе обмін технологіями, знаннями, підвищення кваліфікації працівників в суміжних галузях, використання переваг економіки агломерацій, соціальної інфраструктури. Проте, вчені розходяться у думці щодо важливості цих факторів для розвитку кластерів. З одного боку, М.Портер пояснює розвиток кластерів конкуренцією і описує вплив всіх інших факторів на конкуренцію. З другого боку, інші автори стверджують, що розвиток кластерів зумовлений співпрацею між співпрацюючими компаніями, і пояснюється особистими контактами, соціальною взаємодією, обміном технологіями і знаннями, які в результаті і впливають на загальний розвиток кластерів.

Отже, створення кластерів сприятиме росту продуктивності та інноваційній активності підприємств, які входять до складу кластера, а також підвищенню інтенсивності розвитку малого і середнього підприємства, активізації залучення інвестицій, забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів розміщення кластерів, що в кінцевому результаті дозволить збільшити кількість робочих місць, заробітну плату, та надходження до бюджетів усіх рівнів, підвищити стійкість та конкурентоспроможність економіки регіонів.

Україна має достатньо потужний потенціал кластеризації, тобто сталого функціонування в системі взаємопов'язаних через кластери галузей, зокрема в: машинобудуванні, приладобудуванні, хімічній, легкій промисловості; біо- та нанотехнологій, створення нових матеріалів, інформаційних технологій; розвитку АПК і харчової індустрії, та інших.

Регіони, які сформували кластери, зможуть вирішити основну частину проблем, наприклад, кластери беруть на себе вирішення більшості соціальних проблем територій; кластери спрямовані

на покращення інфраструктури регіону, в якому вони працюють; кластери забезпечують створення нових робочих місць; забезпечується зростання добробуту територій, де працюють кластери [2].

Таким чином, основним завданням кластерної концепції є визначення загальних засад створення та розвитку кластерів для забезпечення високих темпів економічного зростання та диверсифікації економіки, а також з метою створення інноваційних кластерів; заохочення об'єднання малих та середніх підприємств у ділові мережі; формування регіональних кластерів підприємств та інституцій; сприяння створенню регіональних промислових кластерів, передусім у найбільш наукоємних і високотехнологічних галузях та виробництвах здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості.

Ефективність діяльності кластерів забезпечується за рахунок використання географічної концентрації взаємопов'язаних галузей, консолідації зусиль промисловості і наукових центрів. Досвід створення кластерів як в розвинених країнах так і в Україні переконує в перспективності такого підходу розвитку економіки регіонів.

Висновок

Отже, проаналізувавши основні підходи до визначення кластерів, слід зазначити, що розробка та впровадження концепції кластеризації, сприятиме росту продуктивності та інноваційній активності підприємств-учасників кластерів, а також підвищенню інтенсивності розвитку малого і середнього підприємства, активізації залучення інвестицій, забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів шляхом утворення кластерів, що в кінцевому результаті дозволить збільшити кількість нових робочих місць, рівень заробітної плати, надходження до бюджетів усіх рівнів та підвищити конкурентоспроможність як економіки регіонів, так економіки України в цілому.

Література

1. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / М.П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій // Матеріали конференції 1-2 листопада 2001 р. – Київ: Спілка економістів України, 2001.

2. Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити : [навч. посіб]. / Л. Петкова, В. Проскурін. – К., 2006. – 158 с.

3. Портер М. Конкуренція / Портер М. – М.: Видавничий дім “Вільямс”, 2005. – 608 с.

4. С. Розенфельд. Введення бізнес-кластерів в основний напрямок економічного розвитку. [Електронний ресурс] / Розенфельд С. – Режим доступу: <http://economymk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>

5. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации / С. Соколенко // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации. Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003.